

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het politieke vooroordeel: een schematische aanduiding: Een schematische aanduiding

Wecke, L.

Citation

Wecke, L. (1971). Het politieke vooroordeel: een schematische aanduiding: Een schematische aanduiding. *Acta Politica*, 6: 1971(2), 194-204. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451325>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451325>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De mens is een beperkt wezen. Hij mag dan veel kennen en kunnen, zijn werk blijft dat van het met verstand begaafde zoogdier. In sommige gevallen bestaat zijn enige zekerheid in de gedachte dat hij niet alles zeker weten kan. Nochtans ontkomt hij niet aan de noodzakelijkheid zich een oordeel te vormen en vaak een oordeel te geven over zeer uiteenlopende onderwerpen.

Zo is het niet ondenkbaar dat ons in de loop van een dag een oordeel wordt gevraagd over de inval in Laos, de gladheidbestrijding op de rijkswegen, de volkstelling, de Europese reis van Nixon, de kwaliteiten van een nieuwe collega, het democratische karakter van de nederlandse kabinetsformatie, de hebbelikheden van een nieuwe echtgenoot van Brigitte Bardot, de rol van de hoogleraar en de geoorloofdheid van het Chinese ingrijpen indertijd in Tibet alsmede de vraag hoeveel invloed de 200 van Mertens uitoefenen.

Het is voor elk wel duidelijk dat de parate kennis van zaken om in alle gevallen een enigszins juist oordeel te geven ontbreekt. Het is dan ook volstrekt aanvaardbaar, algemeen menselijk en onvermijdelijk dat wij ons behelpen met simplificaties van de feitelijke teneinde toch nog aan ons voorzichtig of minder voorzichtig geformuleerd oordeel te komen.

Wij moeten gebruik maken van 'stereotypes, the pictures in our head' zoals Walter Lippman zegt. Ons oordeel en daarmee ons gedrag is niet gebaseerd op de feitelijke, de waarheid of de werkelijkheid, maar op hetgeen wij voor die waarheid, die feitelijke of die werkelijkheid houden. Overigens ook dat laatste is niet helemaal waar. Al te zeer is bekend dat in bepaalde gevallen politieke besluiten genomen worden, niet in overeenstemming met het beeld dat men van de feitelijke heeft, maar op basis van een bewuste afwijking van dat beeld, omdat in sommige gevallen aan bepaalde druk kennelijk niet ontkomen kan worden.

Men denke aan de kwestie van de missile gap in de V.S. en de problematiek met de anti-raket-raketten aldaar.

Waar het echter vooral om gaat, is toch wel dat beeld van de feitelijke, of beter de onfeitelijke feitelijke. Als een staat als agressief wordt gekenmerkt, dan is het gedrag ten aanzien van die staat ook navenant. Hier geldt, om het nog eens met andere woorden te zeggen, het Thomas theorema, dat luidt: 'If men define situations as real they are real in their consequences'. En die 'consequences' liegen er in het algemeen niet om. Een staat die als agressief gedoodverfd is, zal zich uiteraard bedreigd voelen en alleen al daarom zijn defensie op peil houden c.q. uitbreiden. Dit laatste zal als vanzelfsprekend als een bewijs van agressiviteit worden opgevat, waardoor een selffulfilling prophecy in werking treedt, hetwelk we in onze wereld rondom kunnen waarnemen.

Het gaat niet alleen om stereotypen in de zin van neutrale symplificaties van de feitelijke, maar vooral om min of meer ver van de feitelijke verwij-

derde vooroordelen. In dit kader gaat het dan om het politieke vooroordeel, te omschrijven als: een over het algemeen door gevoelens van voor -of afkeur emotioneel gekleurd, min of meer vast en ongenueanceerd geloof, opinie of weten van evaluatieve aard met betrekking tot een bepaald politiek object. Onder politiek verstaan wij dan het proces en resultaat van de besluitvorming van individuen en groepen, voor zover betrekking hebbend op de uiteindelijke beslissingsmacht inzake de ontwikkeling en verdeling van maatschappelijke waarden.

Nu is het hanteren van het praedicaat vooroordeel op zich reeds een mogelijke uiting van bevooroordeeld zijn. Hoe weet men met zekerheid dat een bepaalde mening of uitleg een vooroordeel is? Enerzijds blijkt immers dat "de" feitelijke vaak moeilijk zo niet onmogelijk volledig gekend kan worden en anderzijds zijn de gebruikers van bepaalde voorstellingen van zaken evenzeer een niet steeds volledig gekende feitelijke. Verschillende visies op "de" feitelijke zijn immers mogelijk; afhankelijk van bijv. een waardenvrije, waardenrelativistische waardengebonden, een fenomenologische of positivistische analyse. De psychologie en sociologie van het denken leveren voldoende aanwijzingen voor een noodzakelijk in acht te nemen relativisme met betrekking tot een gevonden feitelijke.

Bij alle reserve, die in acht genomen dient te worden, is het echter niet ondenkbaar onder verwijzing naar de methode en techniek waarmee de, of beter een feitelijke geconstateerd is, een afstand te bepalen tussen deze feitelijke en het beeld dat men zich ervan gevormd heeft.

De bedoeling van onderstaande opmerkingen over politieke feitelijke onfeitelijke is een plattegrond te verschaffen van een aantal functies, oorzaken, objecten en karakteristieken.

Functionies

Vooroordelen en stereotypen vervullen bepaalde functies, dat wil zeggen leveren een bijdrage tot het instandhouden van een bepaalde politieke orde of disorde. Zij kunnen met betrekking tot een bepaalde politieke constellatie dus zowel functioneel als non- en dysfunctioneel zijn. Hierbij komt nog dat vele politieke vooroordelen niet alleen in politieke behoeften voorzien, maar ook bepaalde functies vervullen voor de individuele houder.

Denkeconomische functie

Een van de meest voor de hand liggende functies is de denkeconomische functie, die door politieke vooroordelen en stereotypen wordt vervuld. Voor de politiek geïnteresseerde is het immers onmogelijk alle facetten van het politiek gebeuren te kennen. Hij moet zich behelpen met symplificaties van andere systemen, volkeren en ideologieën. De burgeroorlog in Nigeria werd voor velen

teruggebracht tot het conflict tussen negers onderling, waarbij de Biafranen, die immers werden uitgehongerd, mede daarom het gelijk aan hun kant hadden. Israël kon tot voor kort op zeer veel sympathie rekenen, waarbij veelal de argumentatie niet veel verder kwam dan een begrijpelijke afkeer van antisemitisme. Israël werd ten onrechte met de Joden gelijk gesteld, hetgeen overigens voor veel mensen voldoende was om op basis van verklaarbare maar niet ter zake doende overwegingen partij voor Israël te kiezen. Het is echter onmogelijk de Arabisch-Israëlsche tegenstelling volledig en in alle finesses aan de burger te presenteren. De noodzaak tot symplificatie is aanwezig: een oordeel wordt immers wel gevraagd.

Ordefunctie

Van veel meer belang met betrekking tot het internationaal verkeer en in feite voor het verwezenlijken van de wereldvrede is de ordefunctie, die politieke stereotypen en vooroordelen vervullen. In bepaalde gevallen zullen deze 'beliefs' een bestaande orde of dysorde helpen bestendigen en daarom voor dit doel in stand gehouden, gecreëerd of versterkt worden.

Zo kunnen met betrekking tot de uitwerking van de moderne wapens bepaalde vooroordelen opgemerkt worden: bijvoorbeeld al die visies, waarin een zeer beperkt kernconflict wél, maar een grote kernoorlog niet voor mogelijk wordt gehouden. Of anders: de gedachte dat bij een kernoorlog op Nederland tenminste niet van die grote bommen gegooid zullen worden, doch alleen van die hele kleintjes. Enerzijds wordt door middel van deze vooroordelen een zekere geruststelling bereikt, anderzijds wordt het volk vertrouwd gemaakt met de (kern-)oorlog als een normaal verschijnsel in de menselijke samenleving; iets dat er was en er altijd wel zijn zal. Het is een vooroordeel dat een bepaalde nationale en internationale orde helpt handhaven waarin inderdaad geweld op grote schaal mede en ook ten dele dankzij dit soort voorlichting niet uitgesloten geacht moet worden. In China vervult het beeld van de Amerikaanse papertiger overigens een dergelijke geruststellende, ordebestendigende functie.

Rechtvaardigheidsfunctie

Niet alleen vragen de moderne wapens om ordebestendigende vooroordelen, zij vragen dus ook om rechtvaardigende vooroordelen. De ordefunctie en de rechtvaardigingsfunctie liggen in elkaars verlengde. De rechtvaardigingsfunctie is een ordefunctie, maar niet alle ordefuncties zijn rechtvaardigingsfuncties. In geval er duidelijk sprake is van een op de eerste plaats rechtvaardigen van een bepaalde situatie of omstandigheid, kan men van een rechtvaardigingsfunctie spreken.

Als een publieke opinie of deel ervan bijv. blijkt geeft van een enigszins kritische opstelling t.a.v. een bepaald regeringsbeleid, zal het eventueel door de regering

gehanteerde vooroordeel of geheel van vooroordelen ook een rechtvaardigingsfunctie gaan vervullen.

Een van de vele mogelijke oorlogsoorzakelijkheden is de wapentechnische situatie. De moderne bewapening is niet alleen een instrumentele oorzaak maar tevens een accidentele. Ter rechtvaardiging van de onstellende massa-destructiemiddelen dient minstens de mogelijkheid van een potentiële vijand te worden aangeduid. Een rol, die in de tijd van een negatieve vrede het gemakkelijkst door een relatief onbekende, doch op basis van simpele kenmerken niet moeilijk te signaleren vijand gespeeld kan worden. Zo neemt China in de V.S. althans voor bepaalde wapens (de anti-raket-raketten) ten dele de rol van de USSR over.

Het principe van het afschrikkingsevenwicht, het niet effectief dichten van de kloof tussen rijk en arm, vragen om orde-bestendigende en tegelijk het eigen beleid rechtvaardigende stereotypen en vooroordelen. De rechtvaardiging van de Nederlandse bijdragen in NAVO-verband bestond blijkens een vorig jaar door ons gemaakte inhoudsanalyse uit een veelheid van naar koude oorlog riekende beweringen. Ter illustratie verwijzen wij naar enkele resultaten van een analyse van het eerste deel van de Nota van de Ministers Luns en Den Toom inzake het NAVO- en Defensiebeleid.¹

Anti-ideologie

Soms kunnen een aantal vooroordelen op zodanige wijze met elkaar in verband worden gebracht, dat men van een anti-ideologie kan spreken. Het betreft dan een geheel van vooroordelen en misinterpretaties van het gedrag van de ander op basis van de ideologie van de tegenstander. In feite komt het gedrag van de ander niet meer voor kritische beschouwingen in aanmerking: het oordeel staat al vast. De anti-ideologie is dan ook te omschrijven als het geheel van opvattingen, waarden, normen, en verwachtingen, gebaseerd op een interpretatie van andermans geheel van waarden, opvattingen, normen en verwachtingen, waarbij de onoprechtheid van de ander over het algemeen wordt vooropgesteld.

Dicteer-functie

Voor de besluitvormers zelf oefenen de in zwang zijnde vooroordelen een dicteerfunctie uit m.b.t. het eigen beleid. Door deze vooroordelen wordt hun gedrag genormeerd, de keuze van gedragingen beperkt, waardoor in bepaald opzicht het beleidvoeren vergemakkelijkt wordt. Het hanteren van vuistregels is immers een minder inspannende bezigheid dan het nauwkeurig analyseren

¹ ontleend aan: *Schermen met beelden uit Massamedia en Politiek*, Utrecht 1968 pag. 201-203

van het gedrag en de bedoelingen van de tegenpartij. Uiteraard kan daardoor in sommige gevallen vrij snel worden gehandeld. Zo kan de overigens tamelijk vage NAVO-reactie op de gebeurtenissen in Tsjechoslowakije gezien worden als een reactie, voorgeschreven door de westerse anti-ideologie, waarin elke activiteit van de USSR gezien wordt in het onjuiste licht van de gewelddadige weg naar de klassenloze wereldmaatschappij.

Sociale functie

Het gemeenschappelijk hebben en hanteren van dezelfde stereotypen en vooroordelen is cohesie-bevorderend. Dit geldt zowel voor de kleine groep als voor de nationale gemeenschap in zijn geheel. Het is moeilijk als groepslid een andere mening te huldigen dan juist die vooroordelen waaraan de groep mede zijn saamhorigheid dankt. Zeer uiteenlopende vooroordelen met betrekking tot de potentiële vijand kunnen bijvoorbeeld de saamhorigheid van het leger niet bevorderen en de teamgeest in een kabinet evenals de samenwerking op een ministerie schaden. Afwijkende vooroordelen zullen dan ook veelvuldig tegengestaan worden. Het hebben van bepaalde 'beliefs' kan in sommige gevallen de toegangskaart tot diverse groepen zijn, in andere gevallen de toegang tot een groep versperren. Zo gelden voor het lidmaatschap van politieke partijen, kerken, sekten en voor tal van pressiegroepen als o.m. vredesbewegingen en dergelijke, dat het nieuwe lid minstens een belangrijk deel van de opvattingen over een of meer feitelijkheden onderschrijft. In wezen zal dit vaak neerkomen op een overeenstemming van een aantal vooroordelen van het nieuwe groepslid met die van de groep.

Ego-defensieve functie

De veiligheid van het eigen ik wordt mede gegarandeerd door die 'beliefs', waardoor o.m. de buitenwereld begrijpelijk wordt en het eigen gedrag een aanvaardbare plaats krijgt. Het vooroordeel dat de oorlog er altijd geweest is en ook zal blijven, is voor velen een gemakkelijk argument om zich maar verder van de problematiek te distantiëren. Het geweten van hen, die zich geen inspanning of offer wensten te getroosten met betrekking tot de ontwikkelingslanden wordt zonder al te veel moeite gesust met de overtuiging dat het toch maar goed geld naar kwaad geld gooien is, naar hen die op goudbehangen olifanten temidden van kuddes heilige koeien rijden.

Spiegel- en projectiefunctie

Met spiegelfunctie wordt niet bedoeld het leveren van een bijdrage tot iets, maar het zijn van een indicatie voor iets. Vooroordelen en stereotypen kunnen indicatief zijn bijvoorbeeld voor de aard van interstatelijke verhoudingen. Zo kon nog tijdens de tweede wereldoorlog H.M. Koningin Wilhelmina van

'onze vrienden de Russen' gewagen. Naderhand viel er een korte stilte, waarna steeds duidelijker onze potentiële vijanden de Russen hun intrede deden.

De revisionistische imperialistenvriend, zijnde de U.S.S.R. in Chinese ogen, weerspiegelt een verhouding tussen de Chinese Volksrepubliek en de USSR, welke het vooroordeel inzake het monolitische China-Sovjet-blok in discreditie bracht.

Het is mogelijk dat bepaalde karakteristieken die aan de andere staat, het andere volk of de andere ideologie worden toegekend, niet zozeer op dat betreffende object betrekking hebben, maar eerder een expressie zijn van eigen karakteristieken of het gevoelde gemis van bepaalde karakteristieken. Zo lijkt het aannemelijk dat het beeld van de overijverige, grondige Duitser sommige volken mede is ingegeven door het gevoel zichzelf dergelijke kenmerken te moeten ontzeggen. Dit laatste zou men de projectfunctie kunnen noemen. Het beeld dat verschillende Franse literaten aan het eind van de 18e eeuw van de Chinese regering gaven was een rechtstreekse projectie van een Europees rationalisme. Een beeld zonder feitelijkheid. China was indertijd een vrijwel onbekend land. De Toqueville schrijft hierover:

'Le Gouvernement imbécile et barbare, qu'un poignée d'Européens maitrise á son gré, leur semble le modèle le plus parfait que puissent copier toutes les nations du monde'.

Inhoud

De inhoud van politieke stereotypen en vooroordelen is uiteraard veelsoortig. Zij bestaat in de meest eenvoudige vorm uit object en predicaat: de Chinezen zijn agressief; de Fransen zijn frivol; de communisten zijn ondemocratisch. In veel gevallen zal het niet bij één predicaat blijven en zal men in plaats van een enkelvoudig, van een samengesteld stereotype of vooroordeel moeten spreken.

Het gaat erom de inhoud van deze vooroordelen zo nauwkeurig mogelijk vast te stellen en tevens na te gaan welke karakteristieken aan die vooroordelen gegeven kunnen worden. Het gemakkelijkst is uiteraard de *richting* te bepalen: de vraag in hoeverre een bepaald vooroordeel gunstig, ongunstig of neutraal t.a.v. het object genoemd kan worden.

Moeilijker wordt het als daarbij de vraag naar de *precisie* rijst. Is het gebezigde vooroordeel voor de houder wel een duidelijke indicatie? Als in de laatste nota van de ministers Luns en Den Toom de USSR agressiviteit wordt toegedicht, is het de schrijvers van de nota dan duidelijk wat daarmee bedoeld wordt? Als Nederlanders zichzelf burgerlijk achten, wat is dat dan? Is het een vaag mengsel van realistisch, zakelijk, conformistisch, orthodox, commercieel en voorzichtig? De inhoud van het eigen democratisch-zijn blijkt aan weinigen duidelijk. Het onderscheid tussen politieke en sociale democratie wordt nauwe-

lijks gemaakt en slechts weinigen in het Westen zijn zich bewust van het oorspronkelijke nog immer werkzame staats-liberale karakter van onze democratie. Daarbij komt nog dat sommige vooroordelen niet duidelijk van elkaar gescheiden worden, d.w.z. veelal geen *specifiek karakter* hebben. Russische en Chinese communisten werden en worden nog door sommigen over een kam geschoren, vaak tezamen met de overige Russen en Chinezen. In hoeverre overigens kan de Russische communist een duidelijk onderscheid maken tussen de Amerikaan en de imperialist?

Nationaal socialisme en communisme blijken dikwijls het object van nauwelijks van elkaar te onderscheiden vooroordelen en complexen van vooroordelen. Ten gerieve van rechtvaardiging en ordebestending konden de gevoelens t.a.v. nationaal socialisme en communisme in de koude oorlog gemakkelijk vermengd worden.

De *sterkte* is een ander kenmerk, waarmee vooroordelen en stereotypen t.a.v. elkaar onderscheiden kunnen worden. Sommige vooroordelen blijken een uiterst taai leven te hebben. Dat evenredige vertegenwoordiging het realiseerbaar maximum op het gebied van verkiezingen is, geldt voor minstens een meerderheid van het Nederlands electoraat. Alhoewel de grote Huizinga in zijn *Neerlands Geestesmerk* reeds noteerde dat 'De Nederlandse Maagd in haar onschuld uit het ei der evenredige vertegenwoordiging het kuiken der oligarchie had gebroed'. Het 'rode gevaar' in China is niet van vandaag of gisteren: onze ouders en voorouders konden reeds weten dat hier een rechtvaardiging van welk toekomstig vernietigingsapparaat dan ook voor handen was.

Een indicatie voor een Russisch imperialisme werd reeds 100 jaar geleden gesignaleerd. Prof. Röling geeft in zijn artikel 'Koude oorlog en vreedzame co-existentie' het volgende 19e eeuwse voorbeeld:

'Vor allem hat sich in Ruslands Politik nichts geändert. Ihre Methoden, ihre Taktik, ihre Manöver können sich ändern, doch die Leitstern dieser Politik – die Weltherrschaft – ist unverdränglich', aldus de journalist en geleerde Karl Marx.³

Met *sterkte* is echter nog niets gezegd over de *belangrijkheid* van het 'belief' voor zijn houder. Een bepaalde politieke overtuiging kan voor de houder ervan van zodanig gewicht zijn dat hij er het concentratiekamp of nog erger voor over heeft; in andere gevallen is hij geneigd zijn opvatting te wijzigen of een minder belangrijke plaats te geven. Het bij een houding behorend gedrag kan, afhankelijk van de situatie of omstandigheden waarin men verkeert, al dan niet een bepaalde gestalte in een feitelijk handelen krijgen. Ook kan bijv.

² G. Benthem v. d. Bergh en G. Harmsen, *Ideologie van het Westen in Wetenschap en Samenleving*, augustus 1970.

³ Prof. Mr. B. V. A. Röling, *Koude oorlog en vreedzame co-existentie in aspecten van de koude oorlog, polemologische studiën IV*, Assen 1 1964, pag. 101.

een regering van een zekere bevooroordeeldheid blijf geven, als bij het star vasthouden door de Nederlandse regering aan een verloren zaak zoals indertijd de Nw-Guinea-kwestie. Men sluit zich dan kennelijk af voor meer feitelijke informatie. Overigens bleek het belang dat men aan die bepaalde oplossing hechtte toch niet zo, dat bij een geheel andere koers het kabinet of de betrokken bewindsman van zijn voetstuk moest vallen.

Van sommige stereotypen en vooroordelen kan gezegd worden dat ze in hoge mate *saillant* zijn. Het behoeft geen betoog dat *saillance* niet hetzelfde is als *belangrijkheid* is. Dat generaal De Gaulle een grote neus had was een algemeen bekend en *saillant* gegeven, het is echter niet het meest belangrijke aspect van de generaal. Een militaire activiteit binnen de invloedssfeer van een grote mogendheid is een *saillante* zaak, maar is het altijd belangrijk? De bierbuik van de Duitsers (Belgen drinken overigens meer bier; Duitsers in 1960 94,7 liter per hoofd v. d. bevolking en de Belgen 128,7 liter) en de spleetogen van de Chinezen mogen *saillant* zijn, zij zijn niet het belangrijkste kenmerk.

Van groot belang is het uit te maken in hoeverre de betreffende vooroordelen voor de houder zelf *verifiëerbaar* zijn. Gaat het om een wetenschap als twee maal twee is vier – ik heb de Russen of de Duitsers persoonlijk in de oorlog meegemaakt –; om een geloof, waarvoor geen bewijs mogelijk wordt geacht; of gaat het slechts om een op opinie berustende houding die op basis van beter geachte gegevens gewijzigd kan worden? In veel gevallen blijkt de wederzijdse ideologie zozeer critiekbeperkend gewerkt te hebben, dat een belangrijk deel van de Oost-West-vooroordelen eerder in de categorie van geloof en wetenschap lijken thuis te horen dan in die van opinie.

De meest belangrijke en moeilijkst te bepalen karakteristiek van politieke stereotypen en vooroordelen is de *relatie tot een feitelijkheid*. Onvermijdelijk zal een zekere afstand tot de werkelijkheid aanwezig zijn. De vraag is echter of niet een aantal de vrede belemmerende en de oorlog stimulerende stereotypen en vooroordelen dichter bij een bepaalde feitelijkheid gebracht kunnen worden, waardoor zij tot een beter psychologisch klimaat in de wereld zouden bijdragen.

Een aparte categorie is die van de stereotypen en vooroordelen, welke geen enkele betrokkenheid op welke feitelijkheid dan ook hebben. Als voorbeeld van ver van een historische feitelijkheid verwijderde politieke vooroordelen mogen die uit de koude oorlog dienen, waarin de schuld van de wederzijdse inspanning bij de USSR gelegd wordt. Langzamerhand wordt wel duidelijk dat de gedachte dat de USSR door een serie wandaden eigenhandig de koude oorlog ontketend heeft, een aperte onjuistheid is. Een beoordeling van de positie van de USSR in het licht van de herhaaldelijke Westelijke invasies, Hiroshima, nieuwe Amerikaanse luchtbases, het Baruchplan, geeft in deze een andere uitkomst.

De westerse beslissing na de dood van Roosevelt om de geldigheid van de Russische positie in Oost-Europa niet te erkennen was niet het gevolg van enige Russische handeling (gedurende de periode april '45 – januari '46) maar veroorzaakt door veranderingen in het westelijk denken. Niet de Sovjet-politiek was veranderd, maar de westerse visie hierop.⁴ De Truman-doctrine en de NATO werden gelanceerd voordat enige Sovjet-agressiviteit bewezen was. Stalin heeft overigens ook alles gedaan om afspraken inzake de invloedssferen na te komen. In dit kader past zijn verraad aan de Franse en Italiaanse communisten en de gedesinteresseerdheid in de Chinese revolutie. De o.m. door Stalin in 1936 onderstreepte oude stelling die export van de revolutie als nonsense betitelde, bleek bij de aanvang van de koude oorlog geheel onbekend, terwijl in het algemeen de chronologie der gebeurtenissen uit het oog werd verloren.

In dit verband noemt Brian Thomas o.a.: de mislukte westerse interventie in 1918 en de daarna door de USSR genoemde onvermijdelijke oorlog; de overeenkomst in München en het Duits-Russisch verdrag; Churchill's interventie in Griekenland in 1944 en Stalins interventie in Roemenië in 1945; Amerikaanse bases en atoombommen in 1945 en Stalins consolidatie van de USSR in 1947.⁵ Zo zijn het uitblijven van een tweede front in Europa, het snel beëindigen van de Amerikaanse hulp aan de USSR, het onbegrip voor de hoge Russische verliezen aan mensen en materiaal, de herbewapening van West-Duitsland en de Amerikaanse steun aan reactionaire regimes nog toe te voegen aan een hoeveelheid feitelijkheden, die het Russische defensieve gedrag binnen de eigen invloedssfeer begrijpelijk kunnen maken. Deze historische feitelijkheden bleken echter in de koude oorlog niet in de beschouwing betrokken te worden: het beeld van de agressieve vijand werd gecreëerd en begon aan een eigen leven tot in de meest recente defensienota van de Nederlandse regering toe.

Omtrent de agressiviteit van de Chinezen en de feitelijkheid van hun gedrag zou evenzeer een interessante hoeveelheid andersduidende aanwijzingen zijn te vermelden. We laten het echter bij de reeds meer geaccepteerde andersduidende feitelijkheid van de koude oorlog.

Object

Niet alleen andere volken en ideologieën, maar ook verschijnselen als oorlog en bewapeningswedloop, kunnen object van politieke vooroordelen en stereotypering zijn. Zo is het militaire machtsevenwicht, gepresenteerd als een alleen-zaligmakend veiligheidsmiddel, evenzeer een kwalijk vooroordeel als de ge-

⁴ Paul Seabury, 'Cold war origins I', in *Journal of Contemporary History*, vol. 3, no. 1, 1968, p. 179.

⁵ Brian Thomas, 'Cold war origins II', *Journ. of Contemp. Hist.* vol. 3, no. 1, 1968, p. 188-194.

dachte dat eenzijdige ontwapening de vrede wel zal vestigen. De Salt-feitelijkheid, die met het streven naar afschrikkingsevenwicht gegeven is en de parlementaire onhaalbaarheid van eenzijdige ontwapening zijn borg voor een ook vele andere politieke vooroordelen kenmerkende grote afstand tussen beeld en een gerelateerde feitelijkheid.

Het *heterostereotype* of *-vooordeel* t.a.v. de andere ideologie of het andere volk getuigt over het algemeen van een superioriteit van de zijde van de houder. Een superioriteit die veelal in het *autostereotype* en *-vooordeel* nog duidelijker tot uitdrukking komt. Nationaal bewustzijn kan een gezond doch ook een ongezond autovoordeel genoemd worden. Een aantal jaren geleden wees een onderzoek naar het beeld dat de Nederlanders van de Belgen en de Belgen van de Nederlanders hebben uit dat de Nederlanders de Belgen in volgorde van belangrijkheid: genotziek, vrolijk, frivol en lui achten en de Nederlanders zichzelf, ook weer in volgorde van belangrijkheid: vlijtig, betrouwbaar, energiek en nauwgezet.⁶

Overigens zijn tal van indicaties voor handen met betrekking tot een van West Europese origine zijnd Westers superioriteitsgevoel, in welk licht met name de vergelijking van de verschijningsvormen der democratie, voor zover door de Westerling gemaakt, immers in diens voordeel uitvallen. Men denke bijv. aan de voorliefde van Westerse zijde de formele liberale vrijheidsrechten als de belangrijkste of een der belangrijkste criteria te nemen voor het al dan niet aanwezig zijn van democratie.

Sommige vooroordelen en stereotypen hebben andere vooroordelen en stereotypen tot object. Ik heb deze soort *re-stereotypen* en *prejudices* genoemd. In bepaalde omstandigheden kan het een regering veel waard zijn te weten welk beeld twee andere regeringen er wederzijds op na houden. Inder tijd was het nederlands beleid inzake Nieuw Guinea gebaat met een juist beeld van het beeld dat de regering van de VS van de regering van Indonesië had en omgekeerd. De regering van de VS zal mede haar beleid moeten baseren op het beeld dat zij heeft van de wederzijdse bevooroordeeldheid tussen China en de Sovjet-Unie.

Oorzaken

De oorzaken van politieke vooroordelen en stereotypen zijn enerzijds te vinden in de natuurlijke beperktheid van het menselijk vermogen te weten en te kennen, doch anderzijds uiteraard ook in een geheel assortiment van bewuste en onbewuste, kollektieve en individuele makers, in gebeurtenissen en aanwezige karaktereigenschappen *elementaire* vooroordelen en stereotypen

⁶ *Products and People, a digest of the marketing survey of the European Common Market and Britain*, 1963, London 1964, table 52

zijn die welke vooral een denkeconomische functie vervullen. Bepaalde gebeurtenissen, zoals de atombommen op Hiroshima en Nagasaki zouden het japanse vooroordeel inzake de waarde van het fanatiek militarisme geducht beïnvloed hebben. Het verblijf in een concentratiekamp is een ervaring van meestal lange duur, die in sommige gevallen een blijvend vooroordeel tegen alle leden van de bepaalde nationale gemeenschap heeft bewerkstelligd. *Bewuste makers* kunnen te vinden zijn in pers en voorlichting, waar het erom gaat de publieke opinie van een bepaalde visie te overtuigen. Zo slaagde men er indertijd in het Amerikaanse volk rijp voor de oorlog te maken, hierbij mede gesteund door de Pearl Harbour ervaring.

In opvoeding en onderwijs worden reeds vele vooroordelen meegegeven. Barbara Schröder heeft eens aangetoond hoe nog enkele jaren geleden in West-Duitse leesboekjes voor het 6e tot het 9e leerjaar het beeld van de Rus stil was blijven staan aan het eind van de tweede wereldoorlog en dan ook, in tegenstelling tot andere nationaliteiten, in "der böse Mann", de bewaker van het gevangenkamp, gestalte kreeg.⁷

Hoe eenzijdig de pers voorlicht en door deze eenzijdige benadrukking bepaalde vooroordelen zo niet maakt dan toch versterkt en instand houdt is uit een aantal inhoudsanalyses wel gebleken. *Onbewust* heeft vrijwel elk lid van welke gemeenschap dan ook zijn aandeel in het ontstaan en in stand houden van een feitelijke onfeitelijke en in veel gevallen van een politieke feitelijke onfeitelijke. Zo kan zelfs een goedbedoelde poging een overzicht te geven van enkele belangrijke karakteristieken van politieke vooroordelen en stereotypen minstens de indruk wekken niet vrij te zijn van deze en gene politieke bevooroordeeldheid.

De gegeven voorbeelden zouden de indruk kunnen wekken dat de schrijver deze voorbeelden heeft gekozen op basis van een ongenueanceerde pro-Russisch communistische predispositie, terwijl zij, althans naar de opvatting van de auteur, eerder het gevolg zijn van een genuanceerd anti-Amerikaans gevoel, hetwelk zich in de keuze van die voorbeelden op rationele wijze veruiterlijkt. Daarmee is niet gezegd dat geen andere voorbeelden gevonden kunnen worden, maar de gegeven voorbeelden zijn als verduidelijking voldoende en vervullen zo bevredigend hun exemplarische functie. Dat zij tevens politieke en misschien ook psychische functies vervullen behoeft geen nadeel te zijn. Het vervullen van de laatste twee functies zal, afhankelijk van de wetenschapsopvatting en persoon van de scribent, steeds in min of meerdere mate in elk artikel aanwezig zijn. In het kiezen van zgn. onwillekeurige voorbeelden kan op voorbeeldige wijze een eventueel onbewuste politieke willekeur tot uitdrukking komen.

⁷ *Fraternité mondiale*, Konferentieverslag over stereotypen en vooroordelen in het internationaal verkeer, Nijmegen 1967

'Progressief' Nederland

door J. Stapel

Voordat men het een keer gevraagd heeft weet men niet – en zou men misschien ook niet vermoeden – dat 40% der Nederlanders zichzelf politiek vooruitstrevend vindt, 39% zich tussen progressief en conservatief in plaatst en slechts 10% zichzelf als behoudend ziet.

Deze resultaten komen uit een eind juni (1970) gehouden enquête onder 1007 personen vanaf 18 jaar, waarin een zevental vragen over dit onderwerp was opgenomen (11% heeft geen 'self rating' opgegeven).

Wat vooruitstrevend is – volgens het publiek dan altijd – blijkt uit de antwoorden op de vraag: 'Wat wil een vooruitstrevende, progressieve politiek volgens U bereiken? Waaraan herkent men dat een bepaalde politiek progressief is?', die als zesde van het zevental gesteld werd.

Progressieve politiek is te herkennen aan:

15% partij die verandering wil, toestanden wijzigen, vernieuwing, oude tradities doorbreken e.d.

7% die 'inspraak' en/of 'democratisering' wil: inspraak van de jeugd, van werknemers, medezeggenschap, discussies, e.d.

7% verandering inkomensverdeling, herverdeling nationaal inkomen, welvaart voor iedereen, e.d.

6% moderne partij, moderne denkbeelden, die met tijd meegaat

4% opkomen voor de gewone man, voor de arbeider, minder draagkrachtigen, e.d.

4% die acties voeren, eisen onderstrepen door gewelddadig optreden, protesten, stakingen, felle oppositie, etc.

3% sociale rechtvaardigheid, sociale voorzieningen, e.d.

5% die *iets doen*, doortastend, enz.

2% die *niets doen*, veel beloven maar weinig doen, enz.

½% ontwapening, defensie verminderen, leger afschaffen

9% specifieke programmapunten genoemd, vooral:

woningbeleid

leefklimaat, welzijnszorg

conjunctuurbeleid

ontwikkelingshulp

luchtverontreiniging

3% diverse andere antwoorden

Deze antwoorden zijn afkomstig van 55% der ondervraagden. *De resterende 45% komt niet tot een definitie*, al blijken velen van hen zichzelf of een of meer partijen wel te kunnen indelen.

Conservatieve politiek zou te herkennen zijn aan:

38% bestaande (willen) handhaven, behoudend, vasthouden oude, ouderwetse